

Тележкіна О. О. Хіазм як мовностилістичний прийом у віршовій оповіді (на матеріалі української поезії II половини – початку XXI століття) // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць. Харків: Вид-во ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2017. Вип. 46. С. 130 – 137.

УДК 821.161.2-1.09

О. О. Тележкіна

**ХІАЗМ ЯК МОВНОСТИЛІСТИЧНИЙ ПРИЙОМ У ВІРШОВІЙ
ОПОВІДІ (на матеріалі української поезії II половини – початку XXI
століття)**

У пропонованій статті дослідник розглядає конструкції граматичного і семантико-граматичного хіазму, репрезентовані в українському поетичному мовленні II половини XX – початку XXI століття, і доходить висновку, що хіастичні форми не функціонують ізольовано, а найчастіше виявляються в поєднанні з іншими стилістичними прийомами. Основа семантичних відношень у моделях семантико-граматичного хіазму – рівнозначність і протиставлення. Хіазм – це багатогранна і складна фігура стилістичного синтаксису, використання якої дозволяє надати поетичній оповіді динамізму, створити особливий інтонаційно-смісловий малюнок віршового тексту й організувати своєрідний ритмо-структурний лад на рівні мікро- і макроконтексту.

***Ключові слова:** стилістичний синтаксис, стилістичний прийом, граматичний хіазм, семантико-граматичний хіазм, інтонаційно-смісловий малюнок, ритмо-структурний лад.*

Тележкина О. А. Хиазм как стилистический прием в поэтическом повествовании (на материале украинской поэзии II половины – начала XXI века). В предлагаемой статье исследователь рассматривает конструкции грамматического и семантико-грамматического хиазма,

представленные в украинской поэтической речи II половины XX – начала XXI века, и приходит к выводу, что хиастические формы не функционируют изолированно, а чаще всего проявляются в сочетании с другими стилистическими приемами. Основа семантических отношений в моделях семантико-грамматического хиазма – равнозначность и противопоставление. Хиазм – это многогранная и сложная фигура стилистического синтаксиса, применение которой позволяет придать поэтическому повествованию динамизм, создать особенный интонационно-смысловой рисунок поэтического текста и организовать своеобразный ритмо-структурный лад на уровне микро- и макроконтраста.

Ключевые слова: стилистический синтаксис, стилистический прием, грамматичный хиазм, семантико-грамматический хиазм, интонационно-смысловой рисунок, ритмо-структурный лад.

Telezhkina O. Chiasmus as a linguistic and stylistic method in a poem narrative (based on the Ukrainian poetry of the second half of the 20th – early 21st century). Chiasmus is a bright and many-sided means of poetic syntax. Despite the fact that chiasmus as a method of expressing the text has been used since 10th-8th centuries BC and was recorded in Hebrew sacred texts, and therefore it has had a long history of research, as indicated by I. Barchyshyn, E. Berehovska, O. Krylova, I. Parovyak and others, so far there is no single characteristic and definition of this notion. This state of affairs actualizes the study in domestic linguistics.

The paper is aimed to characterize chiasmus as a stylistical and syntactic means for reviving the poetic language, to determine its varieties, as well as to find out the stylistic load of this movement figure. The implementation of the outlined purpose involves the use of descriptive, comparative, contextual-interpretation methods, as well as the method of linguistic observation.

The results of the analysis of the illustrative material testify that in the Ukrainian poetry of the second half of the 20th – early 21st century the constructions of grammatical and semantic and grammatical chiasmus are actively represented.

Chiastic forms do not function in isolation, but often appear in combination with such stylistic techniques as repetition, antithesis, homeoteleuton, anadiplosis, euphonic epanalepsis, and gradation. Equivalence and opposition are the basis of semantic relations in models of semantic and grammatical chiasmus. Chiasmus is a many-sided and complex figure of stylistic syntax, the use of which allows to provide a poetic tale of dynamism, to create a special intonational and semantic pattern of a verse text and to organize a peculiar rhythmic and structural order at the level of micro- and macrocontexts.

The continuation of the initiated study is seen in the investigation of the interaction of the chiasmus with other stylistic figures in the organization of the language poetic space.

Keywords: *stylistic syntax, stylistic method, grammatical chiasmus, semantic and grammatical chiasmus, intonational and semantic pattern, rhythmic and structural order.*

Яскравим і багатогранним засобом поетичного синтаксису є хіазм. Незважаючи на те, що хіазм як прийом увиразнення тексту застосовується із X–VIII ст. до н. е. і зафіксований ще в давньоєврейських сакральних текстах, а відтак має тривалу історію дослідження [1; 3 – 8 та ін.], дотепер немає єдиної характеристики й визначення цього поняття. Такий стан речей актуалізує подібне дослідження у вітчизняній лінгвістиці.

Мета розвідки – схарактеризувати хіазм як стилістично-синтаксичний засіб поживлення віршової мови, визначити його різновиди, а також з'ясувати стилістичне навантаження цієї фігури переміщення. Реалізація окресленої мети передбачає застосування описового, зіставного, контекстуально-інтерпретаційного методів, а також методу лінгвістичного спостереження.

Хіазмові як складному явищу експресивного синтаксису властиві чіткість структурної організації, граматична і семантична трансформація й паралельне розгортання описуваних явищ. З огляду на це, у своїй роботі *хіазм* розглядаємо

як стилістичну фігуру, в основі якої дзеркально-симетричне переміщення (зворотний паралелізм) компонентів двох суміжних словосполучень або речень за схемою *AB / BA* із можливою семантичною трансформацією.

На сьогодні найбільш вдалою вважається класифікація різновидів хіазму Е. Береговської, наведена у праці «Очерки по експрессивному синтаксису», де дослідниця пропонує всі хіастичні конструкції поділити на три типи: суто синтаксичний хіазм, семантично ускладнений хіазм і хіастичний каламбур [2, с. 22–27]. Проте ми не поділяємо такого погляду на розглядуване явище, й вважаємо, що більш доцільно виділити на два різновиди:

– граматичний хіазм: (а) *Ти забудеш вулиці й обличчя, / Жаль невчасний, непотрібний біль* (М. Бажан); (б) *Фріц мовчав. І мовчало літо. / І отерпли мої вуста* (В. Симоненко) – дзеркальне розміщення членів словосполучення чи речення з інверсуванням компонентів лівої (а) або правої (б) сторони від осі симетрії без зміни значення внаслідок їхньої граматичної трансформації;

– семантико-граматичний хіазм: (а) *Є люди як дуби. І є дуби як люди: / Безстрашно грому підставляють груди, / Щоб немічну берізку захистить, / Хоч знають добре – їм загибель буде* (Д. Павличко); *Щеза рідня / у безвість невідому; / Самотністю відлунює горище... / Іду на кладовище, як додому; / Іду додому, як на кладовище* (Л. Стрельник) – взаємне переміщення елементів базової конструкції з набуттям нового значення і передаванням інверсованої конструкції праворуч від осі симетрії; (б) *О несподівані надії / І сподівання без надій!..* (І. Світличний); *Ти кинула своє життя. / І душу твалтом рвуть на шмаття / Самопокаяні прокляття, / Самопрокльонні каяття* (І. Світличний) – у дзеркальному відбитті (у правій частині) подається структура, утворена внаслідок взаємних словотвірних змін слів базової конструкції, у результаті чого виникає нове значення.

Утворення ж типу *Внизу – власть тьми, / А наверху – тьма власти* (Гиляровский), які Е. Береговська потрактує як хіастичний каламбур [2, с. 24], ми кваліфікуємо як семантико-граматичний хіазм, що й було

проілюстровано прикладом (а). Такий висновок робимо на тій підставі, що конструкції семантично ускладненого хіазму й хіастичного каламбуру, виділені російською дослідницею, на нашу думку, мають однакові характеристики: їм обом притаманна граматична і семантична трансформація й паралелізм зображуваних явищ, тому й недоречно їх аналізувати як два різні типи.

Розглянемо більш детально виокремлені різновиди хіазму.

У створенні синтаксичних конструкцій, що ґрунтуються на *граматичному хіазмі*, беруть участь і головні, і другорядні члени речення:

– підмет: *Буря нас не зламала, / не зігнула біда* (В. Сосюра); *Міцніш до хліба тулиться горня. / І квіти осипаються із нього* (В. Бойко); *Бузина буяє на городі, / і дуріють в Києві дядьки* (В. Забаштанський);

– присудок: *Син мужицький. Золоте коріння. / Одчайдушна блискавка брови, / Спалах — і холуйське павутиння / Запалив пожаром голови* (І. Драч); *Горять вуста. І десь фіалка пахне* (І. Жиленко); *Сказала гордо: «більше не дзвони!» / Упало слово, – а душа зімліла* (Н. Черкес);

– додаток: *Вереск флейт, литаєрів гуркіт / В морі гуком віддає* (М. Бажан); *Твори молитву, свічку став, / Тавруй крамолу, як коросту* (І. Світличний); *Бо все, що зримає, те вороже / і чинить розбрат, дух гнітить* (П. Мовчан); *Одкіпили літа і літа, / Тернами взяли всі шляхи. / За гріхи, напевне, самота, / Глумота, напевне, за страхи* (В. Забаштанський);

– означення: *Не вір, моя нене, сусідам неситим, / Не вір, моя нене, лукавим братам* (В. Забаштанський); *Складено знову звіт про число / колосальних епох і героїв обвінчаних* (С. Процюк); *Час хліба, кулі час. / І треба комусь їсти* (В. Слапчук);

– обставина: *Годинник цокає лунко, і тонко сипавсь спокій* (П. Мовчан).

Усі наведені приклади ілюструють архітектонічні моделі без додаткового стилістичного ускладнення. Проте більшість виявлених зразків, побудованих за запропонованими схемами, характеризуються більш потужною виразністю,

оскільки посилюються повторенням переміщуваних складників. У таких конструкціях може повторюватися:

– інверсований член речення: *Добра не буде і не буде Правди, / Якщо таких вже зраджувать, як Ти* (В. Забаштанський); *І я минув, коли минула ніч* (Р. Фуфалько); *Прикрийся мідною горою, / сховай зухвалу голубінь. / Тінь — трембітає наді мною / і в кожен слід ступає тінь* (В. Стус); *У дні тривожні, люті і похмурі, / У рукотворні, неповторні дні / Він часто був підказкою Петлюрі, / Як задихався Київ у вогні* (М. Сом); *Життя сивіє, хмуриється життя: / Хіба заснеш, як постіль з динаміту?* (Н. Гнатюк); *Ще глибше в ніч розспіваної млості; / В ній полохливість, і зухвалість в ній, / І світлість звуків, мов роса на зелі* (М. Бажан); *Без Нього тлін. / Це страшно, коли тлін. / А з Ним Різдво / І Воскресіння з Ним* (В. Захабура); *Цей сніг розтане. / Чай цей прохолоне* (М. Холодний); *Хто садить дерево – благословен! / Благословен, хто викопав криницю! – / У східних так говориться племен, / Але й для західних воно годиться* (М. Рильський); *Замість золотої середини / Залишилась клітка золота. / Досі присмак золотої дині / Згадують обпечені вуста* (А. Перерва); *Тож вилущую з колосся / теплі сонячні зернини / не для слів сонцеголосих, / а щоб мали їх усі – / і хлоп'ята сонцелиці, / і дядьки сонцеголові, / сонцегруді молодиці, / сонцерукі бабусі* (В. Бойко); *Не обмине, було, як жони горді, / Ні сироти, ні старця, ні вдови. / Мов із роси й води, зело в городі, / Зело в колисці, мов з роси й води* (В. Забаштанський);

– частина складеного присудка: *Доженемо чи ні, а бігти треба, / І треба бігти далі, не навспак* (В. Забаштанський);

– група однорідних членів речення, які піддаються переміщенню всередині групи: *І лиш думки – не справи зріють. / Усі вони порожній звук. / Не знаю я – живу чи мрію? / Не знаю – мрію чи живу?* (В. Слапчук); *Сад і вино, вино і сад – / і Ви вже звані / в Ла-Скала* (І. Жиленко);

– група членів речення, яка зазнає подвійної інверсії: переміщення всередині самої групи і в межах синтаксичної одиниці, що виступає правою

частиною симетрії: *Від сестри принесли і вечерю Різдва, / І браїлівський дух принесли від сестри* (В. Забаштанський); *Мене не буде, і, може, скоро, / І дуже довго не буде мене* (В. Забаштанський);

– уся базова структура, дзеркально відбита праворуч від осі симетрії: *Щось буде. Буде щось. А – буде!* (І. Світличний); *Тебе нема, а я живу Тобою. / Живу Тобою, а Тебе – нема* (І. Світличний); *Може, проходячи вулицею, / побачу таке-собі мишає дитинча, / що радісно посміхнеться до мене. / І я відповім йому так само. / Попереду — цілий день. / Цілий день — попереду. / А ти – поки – іще вчорашній* (В. Стус).

Створення хіастичних моделей із повтором сприяє посиленню емоційної напруженості висловленого. Проілюструємо сказане ще одним прикладом із вірша В. Забаштанського «Балада глуму»:

*У неї тато – **враг свого народу***

*І мама теж **народу свого враг*** (В. Забаштанський), де поет створив не лише малюнок перехресного розміщення частин сполуки, що утворює хіазм, а й вертикаль *враг народу / народу враг*, що прочитується як додатковий акцент – таке таврування завдавало невимовного болю й невігойної образи тим, хто любив рідну землю, але це було злочином із погляду тодішньої влади.

Більшої гостроти звучання набувають конструкції граматичного хіазму, де інверсованим компонентом, поданим у правій частині структури, виступає слово або словосполучення, контекстуально протилежне за значенням тому, що наведене у лівій частині: *Вщухає суєтна тривога. / І в небесах я бачу Бога / І Боже слово **на землі*** (І. Світличний); *Гармонії нема. Є тільки радість / Осягнутого раптом, мов прозріння* (В. Стус); *І за **нашу** волю, і за твердість **вашу**...* (В. Забаштанський); *Можливо, на щастя чужа ви, а, може, – на жаль. / **Чужа** – як дружина, і, наче коханка, – **жадана*** (А. Перерва); *Постріл... / І одним менше. / **Менше** однією людиною, / а ворогів уже **більше*** (В. Слапчук).

Часто вживаними є структури, що ґрунтуються на подвійному протиставленні: *Тут мало слухать, говорить – багато* (В. Симоненко); *Діти*

зелені, зав'ялі діди – / *кожен до нього звертався на «ти» лиш* (В. Забаштанський); *Минає ніч, і день настає*, / *вже світає оця поема* (В. Кордун); *Кудись лечу над райським садом. / Душа напіврозкута. / Гріхи* *лишилися позаду.* / *Попереду – спокута* (В. Слапчук); *Плакала ще, як була* *молодою.* / *Старість, то треба сміятись тепер* (Н. Гнатюк). У наведених прикладах обидві пари протилежних за значенням слів перехресно розміщені, але можливий варіант на зразок: *Тінь чорна стрімко падає униз* – / *то білий голуб так злітає вгору* (Л. Костенко), де елементи лише однієї опозиційної пари є дзеркальним відображенням одне одного, а друга група не зазнала переміщення, проте є органічним складником синтаксичного утворення, що передає паралельний розвиток зображуваних явищ.

Активно використовуються конструкції граматичного хіазму, де повтор поєднується з протиставленням: *Лаури славні! Беатріче! / Богині в профіль і анфас! / А хай вам! Вибачте, я – нас. / Я тричі вмру й воскресну тричі, / А не зроблю кумира з вас* (І. Світличний); *Як шалено росте залізо, / Лізе в танки, в ракети, в броню, / Лізе в тіло і в душу лізе. / Чим цей ріст його зупиню?!* (І. Драч); *Побожно воздавалося дружині / За вроду та чесноти неземні / І на квітучій статками вершині, / І в злиднями квітучій низині* (В. Забаштанський); *А наші – по цей бік. По той бік – янки* (В. Забаштанський); *Бувають часи і гірші, / І кращі часи бувають* (В. Захабура). Такі антитетичні хіастичні форми увиразнюють поетичне мовлення й підкреслюють вагомість і важливість сказаного митцем.

Окрім описаних варіантів сполучення мовностилістичних засобів (хіазм + повтор; хіазм + антитеза; хіазм + повтор + антитеза), в обстежуваному матеріалі були виявлені не менш цікаві, хоча й чисельно не так широко представлені зразки поєднання граматичного хіазму з:

– комбінованим гомеотелевтом: *Мусить вижити, вибрести мусить / тіло цупке моє...* (М. Бажан); *На мене знизу дивляться дерева / Поверх недолі й*

немочі **поверх** (В. Забаштанський); **І зір** **розімкнувсь**, **розгорнулисьь** **безмежні** **сувої**, / на випинах тіла згорають шовки (П. Мовчан);

– анадиплосисом і повтором: **Очей – не треба.** / **Ніг – не треба.** / **Зусилля** — **зайві.** / **Зайва** **голова** / на рудиментарних плечах (В. Стус); **Теплий вітер** **тішився** **роздоллям**, / у садах **сповільнюючи** **біг.** / – **Скільки в хаті вас живе?** / – **Дві долі...** / – **Й більш нікого?** / – **І нікого більш...** (В. Бойко); **Життя – саме** **капкан.** / **Ідуть у нього ж голі** / **І голими** **вертаються назад** (І. Павлюк);

– евфонічним епаналепсисом і повтором: **Росте із серцевини тьми** / **земля** **у тебе під ногами**, / **як та лілея** **безневинна** – / **білий** **делека**, **і лілея** **біла**, / **а ще** **за ними** **білі** **сни** (В. Кордун);

– градацією, що передається за допомогою синонімічного насичення (щойно – допіру): **Я щойно** **звідти**, **звідтіль** **допіру**, / **І там ні душі не було**, **мана!** (В. Забаштанський); або лексем, що відтворюють причиново-наслідкові зв'язки (весна – цвіт): **Головне, старшино, у нас є Україна**, / **Весни** **будуть іще**, **іще** **буде і цвіт!** (В. Забаштанський).

Наведені сплетіння стилістичних фігур, в яких кожна доповнює й вияскравлює іншу, сприяють відтворенню смислово-інтонаційної напруженості, закладеної митцями у віршових рядках.

Результати аналізу дібраного фактичного матеріалу засвідчують, що моделі *семантико-граматичного хіазму* ґрунтуються на таких бінарних структурах, де основним значенням є:

– рівнозначність: **Ця жертва найчесніших із чеснот** [людина – О. Т.], / **не** **може** **вирватися** **із облуди**, / **бо білий світ** – **лиш** **десь**, **і щось**, **і хтось.** / **Колись** **Ісусом** **мудрий** **був Іуда** / **і став Іудою Ісус Христос** (В. Стус); **Чекав я шуму**, **грому**, **блискавиці**, / **Чекав я друзів з вітром на чолі**, / **Вогню і дзвону**, **хвилі із** **криниці**, / **Землі на небі**, **неба на землі** (М. Сом); **Птахи**, **ніби краплі дощу**, / **Чи** **краплі дощу** – **птахи** (В. Захабура) – установлюється тотожність зображуваних явищ;

– протиставлення: *Вже є народ, а нації нема, / Держава є, але нема Вітчизни* (Д. Павличко); *Я готовий кричати щосили, / Надриваючи голос свій: / Непотрібні* людині крила, / *Серце й розум потрібній їй* (В. Симоненко); *Народ обманювати можна, / Але не можна обмануть* (В. Забаштанський); *Нема нам слави із неволі, / але із волі теж нема* (В. Затулівітер) – вираження контрастності відтворюваних явищ та їхніх властивостей.

Більш частотними з-поміж двох названих моделей є ті, семантичну основу яких становить контрапозиція.

У поетичному тексті, окрім стилістичної функції, спрямованої на створення експресивного підґрунтя для розкриття змісту й посилення емоційної напруженості висловлюваного, хіазм виконує важливу текстотвірну функцію.

У межах мікроконтексту хіастичні конструкції виступають як засоби виділення теми (а) і реми (б) висловлення:

(а)

Ідуть дощі, ідуть літа.

І та – не ти, і ти – не та.

І я не той. Як ти, байдужий.

І так, як та, колючий дуже (В. Слапчук);

або:

Батько помер, і померла мати –

Море тепла утекло із хати (М. Сом);

(б)

І хай на обрії згорають

зірки вечірньої пори, –

прапорносці помирають –

не помирають прапори (М. Холодний);

чи:

Ти їх вивільни з рабства монументальності,

З летаргії парадності і суєти,

Дай їм вічність свободи і свободу ментальності,

Зачаруй їх магією простоти (І. Світличний).

У таких випадках простежується тісний зв'язок із контекстом, оскільки хіазм є його невід'ємним композиційно-семантичним складником і не може існувати поза ним, а сам контекст втрачає виразність і яскравість, бо їх забезпечувала саме хіастична форма.

У межах макроконтексту хіазм може бути не лише його організаційним началом, а й самостійним текстом. Це підтверджують ліричні мініатюри різних авторів. Так, спостерігаємо самодостатній текст-хіазм, заснований на контрапозиції, в А. Демиденка (а) й В. Крищенко (б):

(а)

Ці небеса –

Чоло землі!

А ця земля –

Черінь небес! (А. Демиденко);

(б)

Бува – життя раптово

Спинити може пісню.

Але бува, що пісня

Продовжує життя (В. Крищенко).

Інколи трапляються випадки поєднання хіазму із кільцем, як-от у М. Холодного (а) й А. Демиденка (б):

(а)

Не смійся з мене,

що відром без дна

я бочку наливаю.

Ти бочкою без дна

наповнюєш відро.

Не смійся з мене (М. Холодний);

(б)

Де моє серце –

Там скарби мої.

Скарби мої там,

Де серце моє (А. Демиденко).

Перший рядок, повторюваний у кінці тексту, створює своєрідне обрамлення, що разом із хіастичною формою визначає особливу структуру твору й організовує його ритм.

Твір Г. Чубая «Рушник» ілюструє можливості хіазму на рівні двох строф:

півень чорний

червоне гроно *клює*

і півневі тому

солодко-солодко

а півень червоний

чорне гроно *клює*

і півневі тому

гірко-гірко (Г. Чубай), кожна з яких у свою чергу виступає елементом бінарної опозиції, що разом утворюють антитезу *солодко-солодко* – *гірко-гірко*, підкріплену антитезами всередині кожної строфи: *чорний* – *червоне* / *червоний* – *чорне*. Хіастична будова наведеного вірша в поєднанні з протиставленням уможлиблює фокусування уваги реципієнта не на окремих виділених фрагментах, а відразу на всьому творі, і сприяє виникненню нових асоціацій, що по-новому актуалізують сприйняту поезію.

Отже, в українському поетичному мовленні II половини XX – початку XXI століття активно представлені конструкції граматичного і семантико-граматичного хіазму. Хіастичні форми не функціонують ізольовано, а найчастіше виявляються в поєднанні з такими стилістичними прийомами, як повтор, антитеза, гомеотелевт, анадиплосис, евфонічний епаналепсис та

градація. Основу семантичних відношень у моделях семантико-граматичного хіазму становлять рівнозначність і протиставлення. Хіазм – це багатогранна і складна фігура стилістичного синтаксису, використання якої дозволяє надати поетичній оповіді динамізму, створити особливий інтонаційно-смісловий малюнок віршового тексту й організувати своєрідний ритмо-структурний лад на рівні мікро- і макроконтексту.

Продовження розпочатого дослідження вбачаємо у вивченні взаємодії хіазму з іншими стилістичними фігурами в організації мовного поетичного простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Барчишина І.** Хіазматичні епітетні структури у віршах поетичних творів М. Волошина та В. Свідзінського [Електронний ресурс]. URL: dSPACE.tnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/.../2607/.../Barchyshyna_I.pdf (дата звернення: 05.04.2017).
2. **Береговская Э. М.** Очерки по экспрессивному синтаксису. Москва: Рохос, 2004. 208 с.
3. **Бушенев Н. Т.** К разработке основ лингвистического анализа хиазма // Вестник Череповецкого государственного университета. Череповец, 2008. № 2. С. 54 – 58.
4. **Квятковский А. П.** Поэтический словарь / Науч. ред. И. Роднянская. Москва: Советская энциклопедия, 1966. 376 с.
5. **Крылова О. А.** Хиазм: Текстовая природа экспрессивности. // Stylistyka. Opole, 1994. № 4. С. 210 – 214.
6. **Норман Б. Ю.** Хиазм в структуре славянской фразы: предпосылки, функции и следствия // Slavistična revija, letnik 49/2001, št. 4, okt.-dec. S. 247 – 262.
7. **Паров'як І. І.** Експресивний потенціал синтаксичних одиниць у німецькомовному постмодерністському прозовому тексті: дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.02.04 – германські мови. Чернівці, 2015. 243 с.
8. **Mermall Th.** The chiasmus: Unamuno's master trope // PMLA: Publ. of the Mod. lang. assoc. of America. N. Y., 1990. Vol. 105. № 2. P. 245 – 255.